

Notat af udenrigsministeriets direktør 1. okt. 1943¹⁾

Følgende blev den 1. oktober 1943 noteret af udenrigsministeriets direktør, Nils Svenningsen.

Fredag den 1. oktober kl. 16.30 blev det gennem ministersekretæren arrangeret, at jeg ville blive modtaget af Dr. Best på Dagmarhus kl. 18.²⁾

Kl. 17.45 blev der ringet afbud af Dr. Bests sekretær. Dr. Best var pludselig blevet kaldt bort. Sekretæren vidste ikke hvorhen og vidste ikke, hvornår den rigsbefuldmægtigede ville komme tilbage. Det ville næppe være muligt for mig at blive modtaget i løbet af aftenen.

Kl. 18.20 henvendte jeg mig til Gesandt Barandon på Dagmarhus³⁾. Refererede samtalen med Dr. Best i onsdags⁴⁾ og sagde, at jeg nu kom for at spørge, om der forelå svar fra Berlin på den henvendelse, Dr. Best havde lover mig at rette dertil. Gesandt Barandon erklærede, at han intet som helst havde med denne sag at gøre. Han antog, at Dr. Best ikke havde opnået noget resultat i Berlin. Han troede ikke, det ville være muligt for mig at træffe Dr. Best i løbet af aftenen. Jeg afleverede til Gesandt Barandon Hans Majestæt Kongens brev⁵⁾, og Barandon lovede at sørge for, at dette hurtigst muligt kom Dr. Best i hænde. Endvidere afleverede jeg Højesterets udtalelse.

Kl. 20.30 fik jeg forbindelse med Hr. Kannstein, der lovede, at han ville skaffe mig i forbindelse med Dr. Best.⁶⁾

Kl. 20.40 telefonerede kontorchef Herfelt og meddelte, at statsadvokat Hoff fra Dagmarhus havde fået besked om, at der i løbet af natten ville blive foretaget anholdelse af en række "rigsfjendske" elementer⁷⁾. Dagmarhus havde bedt om, at politiet landet over måtte blive underrettet for at undgå sammenstød mellem politiet og de tyske myndigheder, der skulle foretage aktionen. Meddelelse herom var blevet udsendt til politiet på fjernskriver.

Kort efter blev telefonerne afbrudt. Blandt andet som følge heraf lykkedes det først at få foretræde for Dr. Best på Dagmarhus kl. 23.15. Departementschef Eivind Larsen⁸⁾

ledsagede mig. Jeg henviste til samtalen i onsdags og sagde, at jeg havde ønsket tidligere på dagen at få lejlighed til at tale om sagen med Dr. Best. Imidlertid havde vi nu i aften fået meddelelse om, at der i nat ville ske anholdelse af en række rigsfjendske elementer. Vi forstod, at det gjaldt jøderne, hvilket Dr. Best bekræftede. Han bekræftede endvidere på forespørgsel, at det var meningen, at de pågældende straks lørdag morgen skulle blive ført til Tyskland. De arbejdsdygtige ville blive sat til forskelligt arbejde, og de ældre og ikke arbejdsdygtige ville blive ført til Theresienstadt i Bøhmen⁹⁾, en by, hvor jøderne havde selvstyre og levede under ordentlige forhold. De ville derfra godt kunne korrespondere med omverdenen, f.eks. også med deres pårørende i Danmark. Efter at Dr. Best således havde bekræftet, at der var tale om umiddelbar deportation, fremsatte jeg forslag om internering gennem de danske myndigheder heri landet, idet jeg afleverede et håndskrevet brev af følgende ordlyd:

“Heute Abend ist mir über Herrn Oberstassanwalt Hoff die Mitteilung zugegangen, dass von deutscher Seite beabsichtigt wird, in dieser Nacht eine Reihe von Reichsfeindlichen Elementen zu verhaften. Ich verstehe diese Mitteilung so, dass es sich um Festnahme von Juden handelt.

Da ich heute keine Gelegenheit bekommen konnte, mich mit Ihnen persönlich über diese Angelegenheit zu unterhalte möchte ich Ihnen diese Zeilen schreiben um, wenn auch in der letzten Stunde, Sie zu fragen, ob es nicht eine Möglichkeit geben sollte, jedenfalls das zu vermeiden, dass die Betroffenen deportiert werden. Wenn es tatsächlich um sofortige Deportation gehen sollte, wären Herr Eivind Larsen und ich bereit alles zu tun, um eine Regelung zu treffen, wonach die von deutscher Seite gesuchten Personen auf dänische Veranlassung hier in Dänemark durch unsere eigene Behörden gesammelt konfiniert würden.

Ich bitte Sie deshalb zu veranlassen, dass einer näheren Untersuchung einer solchen Lösung nichts vorgegriffen wird.”¹⁰⁾

Jeg spurgte Dr. Best, om han ikke i anledning af dette danske modforslag kunne holde transporterne tilbage og indhente nye forholdsregler fra Berlin. Best erklærede, at det var ham ganske umuligt at tilbageholde transporterne, idet han ikke kunne træffe nogen

afgørelse i denne sag. Han ville imidlertid ganske omgående videretelegrafere mit brev til Berlin og bede om instruktioner.

Med hensyn til aktionens omfang oplyste Dr. Best, at den gik ud på anholdelse og deportation af 100 % jøder¹¹⁾. Dog således, at den ikke omfattede en jøde eller jødinde i et ægteskab, hvor den anden part er arier¹²⁾. Jeg spurgte, om det var meningen, at der ville blive truffet videregående foranstaltninger over for jøderne, såsom formuebeslaglæggelse eller lignende. Dr. Best mente ikke, at dette ville blive tilfældet.

Kongens brev var øjeblikkeligt blevet videretelegraferet til Berlin.

Endelig oplyste Dr. Best, at spørgsmålet om frigivelse af de internerede danske soldater ville blive løst i forbindelse med sagen om jødeaktionen, idet man havde tilbagekaldt ordren fra i tirsdags om, at soldaterne foreløbig ikke ville blive hjemsendt.

Hjemsendelsen ville nu finde sted i overensstemmelse med den plan, der var lagt.¹³⁾

1. Nils Svenningsen var som udenrigsministeriets direktør havnet i en ledende rolle over for tyskerne efter den danske regering ophørte med at virke den 29. august 1943.
2. Werner Best var den tyske Rigsbefuldmægtigede i Danmark.
3. Gesandt Paul Barandon var tysk gesandt i København og Werner Bests stedfortræder. Den danske besættelsestidshistoriker Hans Kirchhoff kalder i sit værk om august 1943 Barandon "en diplomat af den gamle skole".
4. Mødet i onsdags: Se evt. kilden "Werner Best til Berlin 29. sep. 1943", hvor Werner Best refererer mødet.
5. Kong Christian 10's brev er gengivet i Bests telegram til Berlin fra fredag den 1. oktober kl. 19.30 (se kilden "Werner Best til Berlin 1. okt. 1943, afsendt kl. 19.30").
6. Paul Kannstein havde frem til den 28. august 1943 arbejdet med de indre danske forhold under den tyske rigsbefuldmægtigede, Werner Best. Under den militære undtagelsestilstand fra den 29. august til den 6. oktober 1943 gjorde han tjeneste som chef for civilforvaltningen i von Hannekens – den tyske øverstkommanderendes – stab. Med undtagelsestilstandens indførelse var von Hanneken jo blevet den øverste tyske leder i Danmark og skulle i princippet også tage sig af de mere civile spørgsmål.
7. Troels Hoff var dansk statsadvokat for særlige anliggender.
8. Eivind Larsen var departementschef i det danske justitsministerium og dermed øverste leder dér efter regeringens afgang.
9. Bøhmen er det gamle (tyske) navn for Tjekkiet.
10. I Svenningsens notater er brevet gengivet på tysk – dette er fastholdt her – i oversættelse lyder brevet, som Svenningsen overrækker til Best som følger:

"Her til aften er der gennem statsadvokat Hoff tilgået mig den meddelelse, at man fra tysk side har til hensigt i denne nat at arrestere en række rigsfjendtlige elementer. Jeg forstår denne meddelelse sådan, at det drejer sig om anholdelse af jøder.

Da jeg i dag ikke kunne få lejlighed til at tale med Dem personligt om dette anliggende, vil jeg med disse linier skrive til Dem for at, om end også i sidste time, spørge Dem, om der ikke skulle være en mulighed for at forhindre det, at de pågældende bliver deporterede. Hvis det faktisk drejer sig om omgående

deportation, ville Herr Eivind Larsen og jeg være parate til at gøre alt, for at lave en ordning, hvorefter de fra tysk side eftersøgte personer på dansk foranledning kunne interneres samlet af vore egne myndigheder her i Danmark.

Jeg beder Dem derfor at sørge for, at der ikke sker noget, der vil foregribe undersøgelsen af en sådan løsning.”

11. “100 % jøder”: Nazisterne anså jøderne for at være en særlig race og indførte derfor i Nürnberg-lovene fra 1935 begreber som hel-, halv-, ja sågar kvartjøder. En 100 % jøde var altså en person, hvor begge forældre havde været jøder.
12. Arier: var oprindeligt en sprogvidenskabelig betegnelse for indogermanske/indoeuropæiske folk. Nazisterne brugte det som en racemæssig betegnelse for den nordiske race.
13. De danske soldater var ved den tyske militære magtovertagelse den 29. august blevet internerede.

Om kilden

Notat af udenrigsministeriets direktør 1. okt. 1943

Nils Svenningsen, som var departementschef og direktør i udenrigsministeriet, har noteret, hvordan han den 1. oktober har afleveret et brev fra kongen, som skal videretelegraferes til Berlin (se kilden "Werner Best til Berlin 1. okt. 1943, afsendt kl. 19.30"). Videre har han noteret, at han sent om aftenen den 1. oktober bliver gjort opmærksom på nattens aktion mod de danske jøder. Han forsøger at standse deportationerne ud af landet ved at tilbyde, at de danske myndigheder kan stå for interneringen af jøderne.

Kilden er fra det supplerende materiale til kildehæftet “Aktionen mod de danske jøder oktober 1943. Flugten til Sverige” (Systime 2003). Kilden er gengivet med tilladelse fra Otto Rühl.